

ЮВІЛЕЙНІ ТА ПАМ'ЯТНІ ДАТИ 2019 РОКУ

ДО 195-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ АНТОНА БРУКНЕРА

УДК 78.035:78.071.1(436)Брукнер

DOI: [https://doi.org/10.31318/2414-052x.1\(46\).2020.198520](https://doi.org/10.31318/2414-052x.1(46).2020.198520)

ТАТАРНИКОВА А. А.

Татарнікова Анжеліка Анатоліївна — кандидат педагогічних наук, докторант, викладач кафедри теоретичної та прикладної культурології Одеської національної музичної академії імені А. В. Нежданової.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-6310-8276>

АВСТРІЙСЬКИЙ «ОБРАЗ СВІТУ» І ДУХОВНІ НАСТАНОВИ ТВОРЧОСТІ АНТОНА БРУКНЕРА

Охарактеризовано релігійні й естетичні настанови творчості А. Брукнера в контексті духовної і стильової своєрідності австрійської культури XIX століття та національного «образу світу». Узагальнено найбільш показові ознаки-концепти австрійського культурного світу, серед яких виділяються «рівновага», «компроміс», «музикальність», «оптимізм», «почуття порядку». Їх генеза укорінена не тільки в настановах світського життя, а й духовно-релігійного, що в сукупності утворює показову для австрійської імперської державності єдність «трону та вівтаря», яка сходить до ранньохристиянського (візантійського) першоджерела. Цим «образом світу» зумовлено типологічні ознаки бідермаєра як одного з найбільш показових стилів культури і музики Австрії XIX століття і зразка «патріархально-ортодоксального типу культури» Європи загалом. Специфіка австрійського образу світу та його духовно-стильових мистецьких парадигм вплинули на особистість А. Брукнера, яка формувалась у середині XIX ст. в умовах суворого патріархального побуту. Його художній світ, як і творчість багатьох його сучасників, тяжіє до ідеальної цілісності сприйняття Всесвіту. Усе це визначило духовно-естетичну позицію А. Брукнера, відповідно з якою музичне мистецтво, творча діяльність для митця рівноцінні Божественному служінню. Релігійна «домінанта» у світосприйнятті А. Брукнера вплинула й на жанрову специфіку його творчості, у якій переважають хорові й симфонічні твори. Композитор принципово уникає творів для сольного виконання, надаючи перевагу «колективним» жанрам (симфонія, меса, тощо), розрахованим на співтворчість багатьох музикантів, яка ініціює соборну творчість. Духовні й світоглядні настанови А. Брукнера співвідносяться з особливостями австрійського «образу світу», а також становлять основу не тільки для його «соборного» світобачення, а й для творчості. Остання характеризується єдністю церковного та світського начал творчого самовираження (сакралізація симфонії, симфонізація меси), спрямованих на служіння «Божій славі».

Ключові слова: творчість і духовно-релігійний світогляд А. Брукнера, культура Австрії, бідермаєр, романтизм.

© Татарнікова А. А., 2020

Постановка проблеми. Свого часу Олександр Михайлов відзначав, що «внутрішня будова творів епохи відображає влаштованість самої епохи (як ґрунту культури)»¹. Актуальною для сучасної мистецтвознавчої і культурологічної думки є проблематика, пов'язана з національними культурними кодами та «образами світу». Це стосується і мистецтва Австрії XIX століття, зокрема творчості А. Брукнера, його особистості, світогляду. Глибока релігійність композитора, яка не мала аналогів серед його сучасників, дає підстави порушити питання про актуальність подальшого осмислення (або переосмислення) його художнього універсуму відповідно до духовних настанов австрійської культури XIX століття.

Аналіз досліджень і публікацій, здійснених в останні десятиліття, свідчить про зацікавлення українських музикознавців і культурознавців спадщиною А. Брукнера. Окрім огляду творчого шляху композитора, виявлення жанрово-стильової своєрідності його творчості у працях Катерини Царьової², Ігоря Білецького³, Марини Філімонової⁴, Володимира Коннова⁵, Леопольда Новака⁶ та ін., назвемо дисертації та публікації Діани Локотьянової⁷ (2018), Світлани Антонової⁸ (2007), Анастасії Бібікової⁹ (2008), Олени Іванової¹⁰ (1997), присвячені його симфонічним і хоровим творам. Духовно-релігійні погляди А. Брукнера лише частково висвітлені в окремих публікаціях Анастасії Дробиш¹¹, Костянтина Зенкіна¹². У дисертації Наталії Решетило (2011)¹³ зосереджено увагу на такій якості світовідчуття і творчості композитора, як «соборність». Зв'язок творчої спадщини А. Брукнера й епохи досліджено в культурологічних працях Олек-

¹ Цит. за: Павлова Н. С. Природа реальности в австрийской литературе. Москва : Языки славянской культуры. С. 11.

² Царёва Е. М. Брукнер и брукнерианцы // Музыкальная академия. 1997. № 2. С. 155–158.

³ Белецкий И. В. Антон Брукнер. 1824–1896. Краткий очерк жизни и творчества. Ленинград : Музыка, 1979. 88 с.

⁴ Филимонова М. Н. Антон Брукнер // Музыка Австрии и Германии XIX века : в 3 кн. Кн. 3. Москва : Композитор, 2003. С. 332–449.

⁵ Коннов В. П. Антон Брукнер и Вена на рубеже XIX–XX веков // Музыкальная академия. 2006. № 4. С. 172–181.

⁶ Статті Л. Новака: Стиль симфонический и стиль церковный // Музыкальная академия. 1997. № 2. С. 159–166; Понятие «обширности» в музыке Антона Брукнера // Там само. С. 167–169.

⁷ Локотьянова Д. Е. Церковная музыка Антона Брукнера: к проблеме исторических связей : дис. ... канд. искусствоведения : спец. 17.00.02 Музыкальное искусство / Московская гос. консерватория им. П. И. Чайковского. Москва, 2018. 321 с.

⁸ Антонова С. Е. Историзм музыкального мышления и его проявление в симфоническом творчестве И. Брамса и А. Брукнера : автореф. дис. ... канд. искусствоведения: 17.00.02 Музыкальное искусство / Нижегородская гос. консерватория (академия) им. М. И. Глинки. Нижний Новгород, 2007. 27 с.

⁹ Бибикова А. А. О композиционной модели месс Антона Брукнера // Вестник Православного Свято-Тихоновского гуманитарного университета Серия V : Музыкальное искусство христианского мира. Москва, 2008. Вып. 2 (3). С. 113–136.

¹⁰ Иванова Е. В. Текст и музыка в мессах Брукнера: некоторые наблюдения // Музыкальная академия. 1997. № 2. С. 170–172.

¹¹ Дробиш А. А. Релігійний світогляд як основа творчості Антона Брукнера // Часопис національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. 2016. № 1 (30). С. 65–73; Дробиш А. А. Утілення канонічного тексту «Te Deum» Антона Брукнера // Часопис національної музичної академії імені П. І. Чайковського. 2015. № 1 (26). С. 27–33.

¹² Зенкин К. В. Музыка — Эйдос — Время: А. Ф. Лосев и горизонты современной науки о музыке. Москва : Памятники исторической мысли, 2015. 464 с.

¹³ Решетило Н. С. Соборность как идеал жизни и творчества Антона Брукнера (социально-философский анализ) : автореф. дис. ... канд. философских наук : спец. 09.00.11 Социальная философия / Краснодарский гос. ун-т культуры и искусств. Краснодар, 2011. 23 с.

сандра Михайлова¹, присвячених феноменології австрійської культури загалом та її стильової специфіки. Отже, сьогодні мало досліджень про унікальну особистість А. Брукнера, у яких парадоксально поєднані «простота життєвих проявів благочестивого “наївно-релігійного” католика з грандіозними світоглядними прагненнями, вираженими в музиці»². Це певним чином стимулює необхідність її подальшого дослідження.

Мета статті — виявити релігійні й естетичні настанови у творчості А. Брукнера в контексті австрійської культури XIX століття, яка характеризується духовною і стильовою своєрідністю, та національного «образу світу».

Методологія роботи має комплексний характер, ґрунтується на поєднанні засад культурологічного, історико-музикознавчого, герменевтичного та мистецтвознавчого аналізу, які дають змогу глибше розкрити жанрово-стильову специфіку творчості А. Брукнера. Наукова новизна статті полягає в тому, що враховано не тільки релігійно-естетичні засади творчої спадщини А. Брукнера, а й їх співвіднесеність із духовно-стильовою парадигмою культури Австрії XIX століття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Культура Австрії являє собою унікальний феномен, певною мірою зумовлений історичними шляхами розвитку, а також національно-географічною специфікою. Це вплинуло на формування австрійського духовного «образу світу». Багатовікове правління Габсбургів зумовило поступове збільшення території імперії та її багатонаціональну специфіку. «Німецька етнічна основа пом'якшена <...> в австрійцях живим слов'яно-італійським впливом та історичними умовами розвитку країни»³. Уже на початку XVI ст. імперія Габсбургів охоплювала Богемію, Сілезію, Угорщину, частину південно-слов'янських та італійських земель. На думку Н. Павлової, «особливістю цієї культури протягом століть залишалося не самотвердження, не закритість, а навпаки, сприйнятливості до культур інших народів»⁴. Така культурно-історична «відкритість» доповнювалася також конфесійною різноманітністю духовного життя імперії, у якій домінування католицького світу поєднувалося з толерантним ставленням до інших верств християнства — протестантизму і православ'я.

Своєрідність духовного життя Австрійської імперії найбільш повно виявилось у часи так званого «йозефінізму» (друга половина XVIII століття), у роки правління Йозефа II. Його реформи, особливо церковного життя, були резонансними не тільки свого часу, а й пізніше. Прагнення втілити в життя ідеали просвітницької монархії, віротерпимість — усім цим зумовлено показову для «йозефінізму» спрямованість до єднання «трону й вівтаря», багато в чому похідну від концепції галліканізму та його східнохристиянської генези. Водночас ці ідеї сприяли появі у другій половині XIX століття феномена старокатолицизму⁵ як одного з показових явищ у духовному житті Західної Європи цього періоду та його неовізантійської складової⁶.

¹ Михайлов А. В. Из источника великой культуры // Михайлов А. В. Избранное: феноменология австрийской культуры. Москва ; Санкт-Петербург : Центр гуманитарных инициатив ; Университетская книга, 2009. С. 7–33.

² Решетило Н. С. Соборность как идеал жизни и творчества Антона Брукнера (социально-философский анализ) : автореф. дис. ... канд. философских наук. Краснодар, 2011. С. 4.

³ Лошакова Г. А. Становление феномена «австрийскости»: Йозеф Шрейфогель // Национальные коды в европейской литературе XIX–XXI веков : коллективная монография / Нижегородский гос. ун-т им. Н. И. Лобачевского. Нижний Новгород, 2016. С. 319.

⁴ Павлова Н. С. Природа реальности в австрийской литературе. Москва : Языки славянской культуры, 2005. С. 15.

⁵ Цыпин В., прот. Иозефинизм. URL: www.pravenc.ru/text/иозефинизм.html (дата обращения: 06.02.2019).

⁶ Муравська О. В. Східнохристиянська парадигма європейської культури і музика XVIII–XX століть. Одеса : Астропринт, 2017. С. 271–272.

Специфіка багатонаціонального, поліконфесійного співіснування народів Австрійської імперії, історія якої (на рівні Священної Римської імперії) сягає ще часів Карла Великого, зумовила сутність показової для неї духовної картини світу, що завжди так чи інакше тяжіла до гармонійного світосприйняття. Останнє найбільш повно відбилась в австрійській літературі й музиці XVIII–XIX століть, що виявляють такі показові концепти австрійського культурного світу, як «рівновага (Ausgleich)», «компроміс», «музикальність» тощо¹. Урешті-решт, починаючи ще з часів феодалізму, «із царювання Максимиліана I, через бурхливі події Реформації та контрреформації, через турецьку агресію, наполеонівські війни, через усе XIX століття в австрійських землях зберігається, за певних змін, усвідомлення порядку, або впорядкованості, яке стало суттєвою ознакою австрійської культури. Включення людини в усвідомлений (угодний Богові) світовий порядок відповідає духу австрійської культури»² і, додамо, визначає духовний сенс людського життя. Але віра у високий Божественний порядок становить лише один аспект уявлень австрійця про реальність. Її інший аспект пов'язаний з уявленнями про її хибність і мінливість.

Ці аспекти світовідчуття австрійця виявляються в тематиці і головних образах австрійської культури різних епох. І все ж, за словами О. Михайлова, «... класичне австрійське мистецтво — це мистецтво майже немислимого оптимізму. Непорушна цілісність керованої досконалим законом світобудови <...> Якими б кричущими не були відображені мистецтвом суперечності дійсності, мета мистецтва — зберегти стриманий спокій перед їх обличчям і цим здійснити над ними суд. Стриманість — це ознака мистецтва Грільпарцера, Шуберта, Брукнера, Штіфтера, що набуває вираження в непохитності порядку, суворості, геометричній розміреності: навіть у час розквіту романтизму австрійська музика зберігає і підкреслює строгу розчленованість своїх побудов. Відчуття порядку — не педантична пристрасть, це вираження торжества гуманних ідеалів у мистецтві над суперечностями дійсності, перемога належного над тим, що є»³.

Духовно-естетична спрямованість австрійського «образу світу» і культури набула відбиття і в стильовій своєрідності мистецтва Австрії, зокрема у XIX столітті, виявляючи не тільки його спорідненість із загальним німецькомовним світом, а й певні відмінності, породжені його стильовими «домінантами». Так, типологічні ознаки й тематика німецького романтизму початку XIX століття не мали відгуку у творчих шуканнях австрійських митців. На думку Н. Павлової, «...австрійській літературі [як і мистецтву загалом] було чуже бажання гетевського Фауста пізнати останню таємницю світобудови <...> Пізнанню тут була традиційно покладена певна межа <...> В австрійського поета свій спосіб освоєння світу, йому не властиве перебільшення можливостей митця: кожна складова обережно вбудовується в будівлю цілого <...> Німецька література спрямована вгору — до символічних сенсів речей і предметів <...> Австрійська культура, як по-своєму й російська, набагато довірливіша до світу. Сенс не був тут пре-

¹ Див. докладніше про це: Зусман В. Г. Ключевые концепты австрийского культурного мира. Постановка проблемы // Вестник Нижегородского государственного лингвистического университета. Нижний-Новгород, 2010. Вып. 10. С. 152–158; Заболотских Л. В. Национальная концептосфера как фактор формирования культурной картины мира (на примере Австрии) : дис. ... канд. культурологии: 24.00.01 Теория и история культуры / Московский гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. Москва, 2018. 172 с.

² Павлова Н. С. Природа реальности в австрийской литературе. Москва : Языки славянской культуры, 2005. С. 16.

³ Михайлов А. В. Из источника великой культуры // Михайлов А. В. Избранное: феноменология австрийской культуры. Москва, 2009. С. 19, 292.

рогативою людини і духу, не привносився одухотвореною особистістю в природу — він світився в самому житті, був розлитий у дійсності, яка потребувала осягнення»¹.

Сказаним зумовлено значення в австрійському мистецтві XIX століття з його акцентом на «глибинах і висотах» людського «я» та, водночас, визначенням його як «століття приватного життя», типологічними ознаками феномена бідермаєра, що став одним зі стильових «знаків» епохи Реставрації, а також предметом дискусій у сучасному мистецтвознавстві, зокрема й музикознавстві, охоплюючи щоразу нове коло питань і тем. Мистецтво бідермаєра в патріархально-традиційному дусі репрезентує світ сім'ї, дитинства, пильну увагу до життєвого простору людини, пізнання духовних підвалин повсякденності тощо. О. Муравська, виявляючи «духовний модус» бідермаєра, розглядає цей феномен із позицій «патріархально-ортодоксального типу культури», генетично похідного від традицій східного (візантійського) християнства². Сказане є показовим і для австрійської духовної християнської культури, що формувалася в часи раннього Середньовіччя на базі контактів із численними ірландськими ченцями-місіонерами як представниками «давньозахідного православ'я»³.

В епоху Реставрації з показовою для Австрійської імперії ідеалізацією «габсбурзького імперського міфу» та здобутків «йозефінізму» як австрійського національного характеру та світовідчуття виявились найбільш повно зосередженими саме в концепції бідермаєра. «Стабільність у політиці й громадському житті, що межує зі стагнацією, сприяла руху до цінностей приватного життя, сім'ї, що породжувало відчуття захисту, закритості від світу та його загроз»⁴. Літературні герої бідермаєру, причетні до базової концепції цього стилю, як «побуту, пронизаного релігійністю», шукали спокій, гармонію і красу, прагнули духовного перетворення. Відзначимо, що апелюванням у цьому стилі до вікових патріархальних цінностей, що мали глибинну духовну генезу, зумовлено його актуальність і в наступні епохи. Згідно з думкою К. Маґріса, «світовідчуття бідермаєра в Австрії вийшло за межі певного історичного періоду й конкретної держави і стало характерним для всієї старої Європи»⁵.

Специфіка австрійського образу світу і його духовно-стильових мистецьких парадигм знайшла відбиття й у творчій особистості Антона Брукнера, що формувалася в середині XIX ст. в умовах досить суворого патріархального побуту. Згідно з давньою національною традицією, він успадкував від своїх предків професію вчителя. За словами М. Філімонової, «діяльність сільського вчителя була шанованою, суспільно необхідною, а головне, невіддільною від сільської громади, оскільки він мав не тільки навчати дітей основам наук, а й виконувати обов'язки церковного органіста і хормейстера, грати на всіх сільських святах і навіть брати участь у сільських роботах»⁶. Ці обставини творчої біографії А. Брукнера мають також певні аналогії з долею хариз-

¹ Павлова Н. С. Природа реальности в австрийской литературе. Москва : Языки славянской культуры, 2005. С. 19–24.

² Докладніше див.: Муравська О. В. Східнохристиянська парадигма європейської культури і музика XVIII–XX століть. Одеса : Астропринт, 2017. С. 311–321.

³ Там само. С. 78–102.

⁴ Лошакова Г. А. Художественная проза бидермейера в Австрии: жанры и поэтика : дис. ... доктора филологических наук : спец. 10.01.03 Литература народов стран зарубежья (австрийская литература) / Нижегородский гос. ун-т им. Н. И. Лобачевского. Нижний Новгород, 2014. С. 16.

⁵ Лошакова Г. А. Становление феномена «австрийскости»: Йозеф Шрейфогель // Национальные коды в европейской литературе XIX–XXI веков. Нижний Новгород, 2016. С. 321.

⁶ Філімонова М. Н. Антон Брукнер // Музыка Австрии и Германии XIX века : в 3 кн. Кн. 3. Москва : Композитор, 2003. С. 332.

матичного літературного персонажа А. Куссмауля і Л. Айхродта — Готтліба Бідермаєра, який дав ім'я популярному стилю європейської культури епохи Реставрації. Порівнюючи його з Фаустом, названі автори особливо підкреслювали скромність цього героя, якому «його маленька кімната, тісний садок, його непримітне село й убога доля сільського шкільного вчителя допомогли знайти блаженство на землі»¹.

Так роки дитинства і юнацтва композитора, проведені в мальовничих куточках Австрії, пов'язаних з її патріархально-історичними і духовними традиціями, визначили найважливіші якості його особистості, які перетинались із типологічними ознаками його літературних сучасників: «...Рідкісною невибагливістю в побуті, скромністю, винятковою працездатністю, великою волею, що допомагала йому долати всі життєві негаразди і випробування, постійне невдоволення своїми знаннями, що збереглося до кінця його днів. І, водночас, — схиляння перед авторитарною владою, переконаність у непорушності світопорядку, прийняття як даності соціального устрою, відстороненість від політики»².

Усі ці особливості відбилися й у стилістиці творчості А. Брукнера, якому вдалося, на думку В. Коннова, поєднати «...дві епохи музичного життя Відня. Брукнерівська лірика, що містить шубертівську традицію, має патріархально-ідилічне забарвлення, яке свідчить про невпинний процес історичного переосмислення спадщини раннього музичного романтизму і про становлення сповненого ностальгії за “добрими старими часами” уявлення про “передберезневу” епоху в австрійській культурі, позначену поняттям “бідермаєр”»³.

Перетин якостей особистості А. Брукнера і типових ознак зазначеного стилю зі світобаченням його героїв найбільш яскраво виявлено в дисертації Д. Локотьянової, присвяченій розгляду деяких аспектів церковної музики композитора. Виявляючи своєрідність його творчої постаті, що принципово відрізняється від митців його часу, причетних зокрема й до мистецтва романтизму, дослідниця констатує: «Адже щоб світ непорушно “стояв” на своїх законах, а не руйнувався, потрібні такі “прості” люди, потрібна така моральна людина (або “сільський дурник” як називали його деякі сучасники), як А. Брукнер. Він виявився дивним живим утіленням ідеалу гармонії та впорядкованості на протигагу роздробленості буття». Постаті А. Брукнера як для сучасників, так і для нащадків надається характеристика «“проповідника із сільської церкви, де ніхто не поспішає”, де “можна говорити довго”», керуючись духовним принципом: «Усе для більшої слави Бога» (рос. «Все для вящей славы Бога»)»⁴.

Така суттєва роль духовно-релігійної складової особистості й творчості А. Брукнера, концепції його мистецтва багато в чому зумовлена його перебуванням і роботою в монастирі Санкт-Флоріан. Навіть пізніше, коли творча біографія композитора була вже більше пов'язана з Віднем і Лінцем, він час від часу повертався до цієї обителі, що стала для нього «другою духовною та естетичною батьківщиною»⁵. Санкт-

¹ Муравська О. В. Східнохристиянська парадигма європейської культури і музика XVIII–XX століть. Одеса: Астропринт, 2017. С. 314.

² Филимонова М. Н. Антон Брукнер // Музыка Австрии и Германии XIX века : в 3 кн. Кн. 3. Москва : Композитор, 2003. С. 333–334.

³ Коннов В. П. Антон Брукнер и Вена на рубеже XIX–XX веков // Музыкальная академия. 2006. № 4. С. 180.

⁴ Локотьянова Д. Е. Церковная музыка Антона Брукнера: к проблеме исторических связей : дис. ... канд. искусствоведения : спец. 17.00.02 Музыкальное искусство. Москва, 2018. С. 26.

⁵ Новак Л. Стиль симфонический и стиль церковный // Музыкальная академия. 1997. № 2. С. 167.

Флоріан став також місцем його останнього упокоєння. Вплив цього місця на особистість А. Брукнера був багатограним. Саме тут закладались основи творчої спрямованості композитора у сферу релігійно-містичних одкровенень. Богослужбово-співацька, виконавська і творча практика в цьому монастирі сприяла засвоєнню зразків культурної вокальної поліфонії різних епох, грегоріаніки, що в сукупності становили ґрунт інтонаційної мови його творів. Водночас архітектура і духовна атмосфера Санкт-Флоріана сприяли формуванню тих якостей музики А. Брукнера, які Л. Новак визначив як «широта», «широка просторовість» (рос. «обширность», «широкопространственность»). Зрештою, композитор, за словами дослідника, «...був емоційно прихильний до такої “широти”, — і до того, щоб вдихнути в неї нове життя у власне творчому акті <...> У великих просторах Брукнер був “у себе вдома”»¹.

Тут ідеться не тільки про масштабність монастиря, яка свого часу справила велике враження на майбутнього композитора, а й про його духовну атмосферу. Австрійські католицькі монастирі того часу були культурними центрами країни, оскільки мали чудові бібліотеки, художні галереї, вони сприяли розвитку професійної мистецької та наукової діяльності своїх членів, надавали можливість здобути освіту представникам нижчих верств суспільства, про що свідчать життєві долі не тільки А. Брукнера, а й Георга Менделя, Леоша Яначека та ін. З іншого боку, Санкт-Флоріан є одним із найстаріших монастирів Європи, що виник ще за часів раннього Середньовіччя і був пов'язаний з ім'ям ранньохристиянського мученика Флоріана, шанованого як у католицькій, так і у православній традиціях. Ім'я та життє цього святого в духовній історії Австрії, поряд із місіонерською діяльністю ірландських ченців (ірландсько-шотландська місія), є одним із давніх свідчень інтенсивних процесів християнізації в цьому регіоні Європи². Перетин ірландської духовності, що мала східнохристиянське коріння, та австрійського світогляду, про який уже йшлося, виявляється в загальному апелюванні до сприйняття світу, природи й людини як єдиного гармонійного цілого, що тримається на засадах духовно-патріархальних цінностей, однаково важливих і суттєвих для названих культур.

Усе це сформувало духовно-естетичну позицію А. Брукнера, згідно з якою музичне мистецтво, творча діяльність для митця рівноцінні Божественному служінню, у цьому переконують згадувані посвяти композитора. Його художній світ, як і творчість багатьох його сучасників (А. Штіфтера), тягнє до ідеальної цілісності сприйняття Всесвіту. На думку Б. Мукосея, «...світ постає для Брукнера як щось цілісне, у якому споконвічно наявна вища Небесна Гармонія. Усе в цьому світі тягнеться до Бога, почуття однієї особистості вливаються в “загальний хор” і розчиняються у променистій кульмінації, сповненій Божественного світла <...> Під час слухання музики Брукнера справді може виникнути зримий образ храму <...> увінчаного золотим куполом. Храму, у якому все славить Бога»³. Такий підхід зумовлює соборні якості творчості композитора — не тільки релігійні настанови його особистості, зв'язок із національно-патріархальною культурно-історичною традицією, а також певний перетин із духовними шуканнями європейської культури на межі ХІХ–ХХ століть, зокрема з діяльністю російської художньої еліти «Срібного віку», для якої поняття соборності було одним із ключових⁴.

¹ Новак Л. Стиль симфонический и стиль церковный // Музыкальная академия. 1997. № 2. С. 167.

² Воцелка К. История Австрии. Культура, общество, политика. Москва : Весь мир, 2007. С. 41–44.

³ Цит. за: Дробіш А. А. Утілення канонічного тексту «Te Deum» Антона Брукнера // Часопис національної музичної академії імені П. І. Чайковського. 2015. № 1 (26). С. 32.

⁴ Докладніше див.: Решетило Н. С. Соборность как идеал жизни и творчества Антона Брукнера (социально-философский анализ) : автореф. дис. ... канд. философских наук. Краснодар, 2011. 23 с.

Релігійна «домінанта» у світосприйнятті А. Брукнера вплинула й на жанрову специфіку його творчості, у якій переважають хорові й симфонічні твори. Показово, що композитор принципово уникає творів для сольного виконання, надаючи перевагу «колективним» жанрам (симфонія, меса, тощо), розрахованим на «співтворчість багатьох музикантів, яка ініціює соборну творчість»¹. У творчості А. Брукнера, за всієї суттєвості жанрово-інтонаційного розмежування церковного і симфонічного стилів викладу, очевидною є тенденція до зближення цих жанрових сфер і переважання сакральної якості. «Про його твори говорять то як про “меси для концертного залу” (це — про симфонії), то як про “симфонії для церкви” (така характеристика закріпилась за його месами)»², — відзначає Л. Новак. При цьому не йдеться про секуляризацію останніх, а, скоріше, про сакралізацію перших, що підтверджується не тільки тематично-інтонаційними аналогіями між названими жанровими сферами, а й епікомістеріальними концепціями його симфонічних циклів, кожний з яких виявляє «жадання загального універсального охоплення і розуміння буття»³. Таке одухотворення світського і його зближення зі сферою сакрального виявляє знов ж таки «патріархально-ортодоксальну» (О. Муравська) генезу творчості А. Брукнера, інтонаційна мова якого тяжіла, відповідно до ідей Цециліанського руху, до творчого відтворення традицій богослужбового співу, зокрема до монодії. Позначена релігійно-творча позиція композитора підтверджує й те, що в його доробку переважають твори хвалебної, славослівної тематики. Серед них особливо виділяється композиція «Te Deum», яка узагальнює релігійний імператив А. Брукнера на рівні «служіння Богові» і підсумовує не тільки хорову творчість композитора, а й симфонічну, оскільки, на його думку, саме цей твір має увінчати задум його останньої, Дев'ятої симфонії.

Висновки. Отже, історія багатонаціональної культури Австрії в її історичному розвитку, її базові концепти (рівновага, компроміс, музикальність тощо) та «образ світу» свідчить про суттєву роль у ньому ідей непорушного порядку (*ordo*), здорового глузду, оптимізму, світовідчуття «цілокупності суцього», що мають багатовікові духовно-релігійні підстави і визначають специфіку австрійської культури Нового часу. Одну із її суттєвих стилістичних становить типологія австрійського бідермаєру, вона зумовлює специфіку творчості її репрезентантів протягом двох останніх століть, зокрема й А. Брукнера. Духовно-релігійне середовище формування його особистості (монастир Санкт-Флоріан), патріархальні настанови родини, австрійської культури загалом становлять основу не тільки його релігійного «соборного» світобачення, а й художнього універсуму композитора, що характеризується єдністю церковного і світського начал у творчому самовираженні, спрямованому на служіння «Божій славі».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонова С. Е. Историзм музыкального мышления и его проявление в симфоническом творчестве И. Брамса и А. Брукнера : автореф. дис. ... канд. искусствоведения: 17.00.02 Музыкальное искусство / Нижегородская гос. консерватория (академия) им. М. И. Глинки. Нижний Новгород, 2007. 27 с.
2. Белецкий И. В. Антон Брукнер. 1824–1896. Краткий очерк жизни и творчества. Ленинград : Музыка, 1979. 88 с.

¹ Решетило Н. С. Соборность как идеал жизни и творчества Антона Брукнера (социально-философский анализ) : автореф. дис. ... канд. философских наук. Краснодар, 2011. С. 9.

² Новак Л. Стиль симфонический и стиль церковный // Музыкальная академия. 1997. № 2. С. 159.

³ Филимонова М. Н. Антон Брукнер // Музыка Австрии и Германии XIX века : в 3 кн. Кн. 3. Москва : Композитор, 2003. С. 442.

3. Бибикина А. А. О композиционной модели месс Антона Брукнера // Вестник Православного Свято-Тихоновского гуманитарного университета. Серия V : Музыкальное искусство христианского мира. Москва, 2008. Вып. 2 (3). С. 113–136.
4. Воцелка К. История Австрии. Культура, общество, политика. Москва : Весь мир, 2007. 512 с.
5. Джонстон У. Австрийский ренессанс. Москва : Московская школа политических исследований, 2004. 640 с.
6. Дробиш А. А. Релігійний світогляд як основа творчості Антона Брукнера // Часопис національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. 2016. № 1 (30). С. 65–73.
7. Дробиш А. А. Утілення канонічного тексту «Te Deum» Антона Брукнера // Часопис національної музичної академії імені П. І. Чайковського. 2015. № 1 (26). С. 27–33.
8. Заболотских Л. В. Национальная концептосфера как фактор формирования культурной картины мира (на примере Австрии) : дис. ... канд. культурологии: 24.00.01 Теория и история культуры / Московский гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. Москва, 2018. 172 с.
9. Зенкин К. В. Музыка — Эйдос — Время: А. Ф. Лосев и горизонты современной науки о музыке. Москва : Памятники исторической мысли, 2015. 464 с.
10. Зусман В. Г. Ключевые концепты австрийского культурного мира. Постановка проблемы // Вестник Нижегородского государственного лингвистического университета. Нижний-Новгород, 2010. Вып. 10. С. 152–158.
11. Иванова Е. В. Текст и музыка в мессах Брукнера: некоторые наблюдения // Музыкальная академия. 1997. № 2. С. 170–172.
12. Коннов В. П. Антон Брукнер и Вена на рубеже XIX–XX веков // Музыкальная академия. 2006. № 4. С. 172–181.
13. Локотьянова Д. Е. Церковная музыка Антона Брукнера: к проблеме исторических связей : дис. ... канд. искусствоведения : спец. 17.00.02 Музыкальное искусство / Московская гос. консерватория им. П. И. Чайковского. Москва, 2018. 321 с.
14. Лошакова Г. А. Становление феномена «австрийскости»: Йозеф Шрейфогель // Национальные коды в европейской литературе XIX–XXI веков : коллективная монография / Нижегородский гос. ун-т им. Н. И. Лобачевского. Нижний Новгород, 2016. С. 317–326.
15. Лошакова Г. А. Художественная проза бидермейера в Австрии: жанры и поэтика : дис. ... доктора филологических наук : 10.01.03 Литература народов стран зарубежья (австрийская литература) / Нижегородский гос. ун-т им. Н. И. Лобачевского. Нижний Новгород, 2014. 426 с.
16. Михайлов А. В. Из источника великой культуры // Михайлов А. В. Избранное: феноменология австрийской культуры. Москва ; Санкт-Петербург : Центр гуманитарных инициатив. Университетская книга, 2009. С. 7–33.
17. Муравська О. В. Східнохристиянська парадигма європейської культури і музика XVIII–XX століть. Одеса : Астропринт, 2017. 564 с.
18. Новак Л. Понятие «обширности» в музыке Антона Брукнера // Музыкальная академия. 1997. № 2. С. 167–169.
19. Новак Л. Стиль симфонический и стиль церковный // Музыкальная академия. 1997. № 2. С. 159–166.
20. Павлова Н. С. Природа реальности в австрийской литературе. Москва : Языки славянской культуры, 2005. 312 с.
21. Решетило Н. С. Соборность как идеал жизни и творчества Антона Брукнера (социально-философский анализ) : автореф. дис. ... канд. философских наук : спец. 09.00.11 Социальная философия / Краснодарский гос. ун-т культуры и искусств. Краснодар, 2011. 23 с.
22. Филимонова М. Н. Антон Брукнер // Музыка Австрии и Германии XIX века : в 3 кн. К. 3. Москва : Композитор, 2003. С. 332–449.
23. Царева Е. М. Брукнер и брукнерианцы // Музыкальная академия. 1997. № 2. С. 155–158.
24. Цыпин В., прот. Иозефинизм. URL: www.pravenc.ru/text/иозефинизм.html (дата обращения: 06.02. 2019).

REFERENCES

1. Antonova, S. E. (2007). *The historicism of musical thinking and its manifestation in the symphonic works of J. Brahms and A. Bruckner*. [Istorizm muzykal'nogo myshleniya i yego proyavleniye v simfonicheskom tvorchestve I. Bramsa i A. Bruknera]. The dissertation author's abstract for gaining the degree of the Candidate of Art Criticism by specialty 17.00.03 Music Art. Glinka Nizhny Novgorod State Conservatoire. Nizhny Novgorod, 27 p. [in Russian].
2. Beletskiy, I. V. (1979). *Anton Bruckner. 1824–1896. The brief outline of life and work* [Anton Brukner. 1824–1896. Kratkiy ocherk zhizni i tvorchestva]. Leningrad: Muzyka, 88 p. [in Russian].
3. Bibikova, A. A. (2008). On the compositional model of Mess. Anton Bruckner [O kompozitsionnoy modeli mess Antona Bruknera]. *Saint Tikhon's Orthodox Humanitarian University Review. Series V: The musical art of the Christian world* [Vestnik Pravoslavnogo Svyato-Tikhonovskogo gumanitarnogo universiteta. Seriya V: Muzykal'noye iskusstvo khristianskogo mira]. 2 (3). Moscow, pp. 113–136 [in Russian].
4. Votselka, K. (2007). *History of Austria. Culture, society, politics* [Istoriya Avstrii. Kul'tura, obshchestvo, politika]. Moscow: Ves' mir, 512 p. [in Russian].
5. Dzhonston, U. (2004). *Austrian renaissance* [Avstriyskiy renessans]. Moscow: Moskovskaya shkola politicheskikh issledovaniy, 640 p. [in Russian].
6. Drobysh, A. A. (2016). Religious outlook as the basis of Anton Brockner's work [Relihiynyy svitohlyad yak osnova tvorchosti Antona Bruknera]. *Journal of the Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine* [Chasopys Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy imeni P. I. Chaikovskoho]. Issue 1 (30). Kyiv, pp. 65–73 [in Ukrainian].
7. Drobysh, A. A. (2015). Implementation of Anton Bruckner's canonical text “Te Deum” [Utilennyya kanonichnoho tekstu «Te Deum» Antona Bruknera]. *Journal of the Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine* [Chasopys Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy imeni P. I. Chaikovskoho]. Issue 1 (26). Kyiv, pp. 27–33 [in Ukrainian].
8. Zabolotskykh, L. V. (2018). *National conceptual sphere as a factor in shaping the cultural picture of the world (on the example of Austria)* [Natsional'naya kontseptosfera kak faktor formirovaniya kul'turnoy kartiny mira (na primere Avstrii)]. Manuscript of Dissertation work for gaining the degree of the Candidate of Cultural Studies: 24.00.01 Theory and History of Culture. Lomonosov Moscow State University. Moscow, 172 p. [in Russian].
9. Zenkin, K. V. (2015). *Music — Eidos — Time. A. Losev and the horizons of modern music science* [Muzyka — Eydos — Vremya. A. F. Losev i gorizonty sovremennoy nauki o muzyke]. Moscow: Pamyatniki istoricheskoy mysli, 464 p. [in Russian].
10. Zusman, V. G. (2010). Key concepts of the Austrian cultural world. Formulation of the problem [Klyuchevyye kontsepty avstriyskogo kul'turnogo mira. Postanovka problemy]. *Nizhny Novgorod Linguistics University Bulletin* [Вестник Нижегородского государственного лингвистического университета]. Issue 10. Nizhny Novgorod, pp. 152–158 [in Russian].
11. Ivanova, Ye. V. (1997). Text and music in the masses of Bruckner: some observations [Tekst i muzyka v messakh Bruknera: nekotoryye nablyudeniya]. *Music Academi* [Muzykal'naja akademiya]. Issue 2. Moscow, pp. 170–172 [in Russian].
12. Konnov, V. (2006). Anton Bruckner and Vienna at the turn of the 19–20 centuries [Anton Brukner i Vena na rubezhe XIX–XX vekov]. *Music Academi* [Muzykal'naja akademiya]. Issue 4. Moscow, pp. 172–181 [in Russian].
13. Lokot'yanova, D. Ye. (2018). *Church music by Anton Bruckner: to the problem of historical connections* [Tserkovnaya muzyka Antona Bruknera: k probleme istoricheskikh svyazey]. Manuscript of Dissertation work for gaining the degree of the Candidate of Art Criticism by specialty 17.00.02 Music Art. Tchaikovsky Moscow State Conservatory. Moscow, 321 p. [in Russian].
14. Loshakova, G. A. (2016). Formation of the Austrian phenomenon: Josef Schreyfogel [Stanovleniye fenomena “avstriyskosti”: Yozef Shreyfogel]. *National Codes in European Literature*

of the 19th–21st Centuries [Natsional'nyye kody v yevropeyskoy literature XIX–XXI vekov]. A Collective Monograph. Lobachevsky State University of Nizhny Novgorod. Nizhny Novgorod, pp. 317–326 [in Russian].

15. Loshakova, G. A. (2014). *Fiction of Biedermeier in Austria: genres and poetics* [Khudozhestvennaya proza bidermeyera v Avstrii: zhanry i poetika]. Manuscript of Dissertation work for gaining the degree of the Doctor of philological sciences: 10.01.03 Literature of the peoples of foreign countries (Austrian literature). Lobachevsky State University of Nizhny Novgorod. Nizhny Novgorod. Nizhny Novgorod, 426 p. [in Russian].

16. Mikhailov, A. V. (2009). From the source of great culture [Iz istochnika velikoy kul'tury]. Mikhailov, A. V. *Phenomenology of Austrian culture* [Izbrannoye: Fenomenologiya avstriyskoy kul'tury]. Moscow; Saint Petersburg: Tsentr gumanitarnykh initsiativ. Universitetskaya kniga, 392 p. [in Russian].

17. Muravs'ka, O. V. (2017). *Eastern christian paradigm of european culture and music of the XVIII–XX centuries* [Skhidnokhrystyianska paradyhma yevropeiskoi kultury i muzyka XVIII–XX stolit]. Odessa: Astroprint, 564 p. [in Ukrainian].

18. Novak, L. (1997). The concept of “vastness” in the music of Anton Bruckner [Ponyatiye «obshirnosti» v muzyke Antona Bruknera]. *Music Academi* [Muzykal'naja akademiya]. Issue 2, pp. 167–169 [in Russian].

19. Novak, L. (1997). Symphonic style and church style [Stil' simfonicheskij i stil' tserkovnyy]. *Music Academi* [Muzykal'naja akademiya]. Issue 2, pp. 159–166 [in Russian].

20. Pavlova, N. S. (2005). *The nature of reality in Austrian literature* [Priroda real'nosti v avstriyskoy literature]. Moscow: Yazyki slavyanskoy kul'tury, 312 p. [in Russian].

21. Reshetilo, N. S. (2011). *Sobornost as the ideal of the life and work of Anton Bruckner (social and philosophical analysis)* [Sobornost' kak ideal zhizni i tvorchestva Antona Bruknera (sotsial'no-filosofskiy analiz)]. The dissertation author's abstract for gaining the degree of the Candidate of Philosophical Sciences: 09.00.11 Social Philosophy. Krasnodar State University of Culture and the Arts. Krasnodar, 23 p. [in Russian].

22. Filimonova, M. N. (2003). Anton Bruckner [Anton Brukner]. *Music of Austria and Germany of the 19th century* [Muzyka Avstrii i Germanii XIX veka]. Vol. 3, pp. 332–449 [in Russian].

23. Tsareva, E. (1997). Bruckner and Brucknerians [Brukner i bruknerianty]. *Music Academi* [Muzykal'naja akademiya]. Issue 2, pp. 155–158 [in Russian].

24. Tsy-pin, V. prot. (2019). *Iosefinism*. Available at: www.pravenc.ru/text/иозефинизм.html (accessed: 06.02. 2019) [in Russian].

Татарникова А. А. Австрийский «образ мира» и духовные установки творчества Антона Брукнера. Обобщены наиболее характерные признаки-концепты австрийского культурного мира, среди которых выделяются «равновесие», «компромисс», «музыкальность», «оптимизм», «чувство порядка». Их генезис укоренён не только в установках светской жизни, но и духовно-религиозной, что в совокупности формирует показательное для австрийской имперской государственности единство «трона и алтаря», восходящее к раннехристианским (византийским) первоисточникам. Обозначенный «образ мира» обуславливает типологические свойства бидермайера, одного из наиболее показательных стилей культуры и музыки Австрии XIX века и образца «патриархально-ортодоксального типа культуры» Европы в целом. Специфика австрийского образа мира и его духовно-стилевых художественных парадигм оказали влияние на личность А. Брукнера, которая формировалась в середине XIX в. в условиях достаточно сурового патриархального быта. Его художественный мир, как и творчество многих его современников, тяготеет к идеальной целостности восприятия Вселенной. Всё это определило духовно-эстетическую позицию А. Брукнера, в соответствии с которой музыкальное искусство, творческая деятельность для художника равноценные Божественному служению. Религиозная «доминанта» в мировосприятии А. Брукнера оказала влияние и на жанровую

специфику его творчества, в которой преобладают хоровые и симфонические произведения. Композитор избегает произведений для сольного исполнения, предпочитая «коллективные» жанры (симфонию, мессу и т. д.), рассчитанные на сотворчество многих музыкантов, иницирующее соборное творчество. Отмечено, что духовные и мировоззренческие установки А. Брукнера соотносимы с выделенными свойствами австрийского «образа мира», они являются основанием не только для его «соборного» мировидения, но и для творчества. Последнее характеризуется единством церковного и светского начал творческого самовыражения (сакрализация симфонии, симфонизация мессы), направленных на служение «Божьей славе».

Ключевые слова: творчество и духовно-религиозное мировоззрение А. Брукнера, культура Австрии, бидермайер, романтизм.

TATARNIKOVA ANZHELIKA

Tatarnikova, Anzhelika — Candidate of Pedagogical Sciences, Doctoral Student, Lecturer at the Department of Theoretical and Applied Cultural Studies at the A. V. Nezhdanova Odessa National Music Academy (Odessa, Ukraine).

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-6310-8276>

DOI: [https://doi.org/10.31318/2414-052x.1\(46\).2020.198520](https://doi.org/10.31318/2414-052x.1(46).2020.198520)

THE AUSTRIAN “IMAGE OF THE WORLD” AND THE SPIRITUAL ATTITUDES OF ANTON BRUCKNER’S CREATIVITY

Relevance of the study. Current trends in contemporary art and cultural thought can be considered to be the development of issues related to national cultural codes and “images of the world”. The above is also correlated with the examples of artistic creativity of 19th century Austria, in particular, with the creative personality, A. Bruckner's outlook and his heritage. The deep religiosity of the composer, which has virtually no analogues among his contemporaries, in turn raises the question of the relevance of further comprehension (or rethinking) of his artistic universe in the context of spiritual guidelines of 19th century Austrian culture.

The main objective of the study is to reveal the religious and aesthetic attitudes of A. Bruckner's creative personality and heritage in the context of the spiritual and stylistic specificity of 19th century's Austrian culture and the national “image of the world”.

The methodology of work is complex and is based on the combination of cultural, historical, musicological, hermeneutical and art studies, which in the aggregate significantly deepens the study of the genre-style specificity of A. Bruckner's work.

Findings and conclusions. Generalization of materials on the history of Austria's multinational culture in its historical development, its basic concepts (equilibrium, compromise, musicality, etc.) and the «image of the world» testify to the essential role in it of ideas of unbroken order (ordo), common sense, optimism with centuries-old spiritual-religious grounds and determine the specificity of Austrian culture of modern times. One of the essential stylistic features of the latter is the typology of the Austrian Biedermeier, which determines the specific creativity of its representatives during the last two centuries, including A. Bruckner. The spiritual and religious environment of formation of his personality (the monastery of St. Florian), patriarchal tendencies of the family and Austrian culture in general formed the basis not only of his religious “cathedral” worldview, but also of the artistic universe of the composer, characterized by the unity of ecclesiastical and secular principles for the service of the glory of God.

Keywords: creativity and spiritual and religious worldview of A. Bruckner, Austrian culture, Biedermeier, Romanticism.